

JAKUB GUSTAW GAJDA
(UNIWERSYTET ŁÓDZKI)*

Miasto i twierdza Ghazni – powiew bogatej historii, prozaiczna teraźniejszość

Streszczenie. Afgańskie miasto Ghazni (Gazna, Gazni, Gaznin), pozostające obecnie stosunkowo niewielkim ośrodkiem na tranzytowej drodze między Kabulem a Kandaharem, skrywa niezwykle bogatą historię. Niegdyś, jako potężny ośrodek polityczny oraz kulturowy, odegrało niebagatelną rolę w historii islamu i jego transferu z Bliskiego Wschodu i Azji Środkowej do Azji Południowej. Ghazni jako miasto-twierdza to także istotne miejsce w kontekście budowania tożsamości afgańskiej i niezależności politycznej Afganistanu. Było symbolem tak zwycięstwa, jak i porażki wojsk brytyjskich w czasie pierwszej i drugiej wojny Afganistanu z Wielką Brytanią. W Polsce kojarzone jedynie z zakończoną w 2014 r. operacją ISAF (Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa) w Afganistanie, zasługuje niewątpliwie na bliższą uwagę tak w kontekście historycznym, jak i dziedzictwa kulturowego, którego jest udziałem.

Artykuł ten ma za zadanie przybliżyć historię Ghazni i zwrócić uwagę na historyczną rolę tego ośrodka w transferze kulturowym i kształtowaniu się organizmów państwowych w Azji Środkowej i Południowej.

Słowa kluczowe: Ghazni, Afganistan, podboje, transfer kulturowy, dziedzictwo.

W Polsce termin Ghazni kojarzy się niemal wyłącznie ze stolicą afgańskiej prowincji (o tej samej nazwie), za której bezpieczeństwo w ramach misji stabilizacyjnej Międzynarodowych Sił Wsparcia Bezpieczeństwa (ISAF)¹ odpowiadał w latach 2008–2013 Polski Kontyngent Wojskowy. Dla mieszkańców innych państw Zachodu, jako średniej wielkości ośrodek położony w niespokojnym regionie pogrążonego w konflikcie zbrojnym kraju, rzecz można, jest to miasto niemal anonimowe. Zdecydowanie większe znaczenie, szczególnie w ujęciu historycznym, odgrywa Ghazni w świecie islamu, o czym świadczy cho-

* Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, e-mail: jggajda@gmail.com.

¹ ISAF (ang. International Security Assistance Force) – Międzynarodowe Siły Wsparcia Bezpieczeństwa (w Afganistanie), wojska operacyjne wystawione głównie przez państwa Sojuszu Północnoatlantyckiego zajmujące się działaniami na rzecz utrzymania pokoju w Afganistanie w latach 2001–2014.

ciażby to, że w 2013 r. pełniło funkcję azjatyckiej stolicy kultury muzułmańskiej². Jednak Ghazni zapisało się nie tylko w historii świata islamu, gdyż w czasach przed najazdem arabskim na Azję Środkową (rok 683) było prężnym ośrodkiem buddyzmu i hinduizmu, a w dobie kolonializmu i tzw. Wielkiej Gry w Azji Centralnej (XIX w.) – potężną twierdzą, która miała zatrzymać Brytyjczyków przed podporządkowaniem sobie Afganistanu.

Mimo że współczesne Ghazni jest tylko strategicznym punktem na trasie Kabul–Kandahar, wciąż stanowi dla Afgańczyków symbol miasta-twierdzy. Jest też jedną z kolebek afgańskiej tożsamości narodowej. Ma również swoją szczególną wartość jako symbol oporu – dawniej przed brytyjską kolonizacją, w XX w., gdy Afganistan został zaatakowany przez Armię Czerwoną (1979–1989), a obecnie w ramach misji stabilizacyjnej na afgańskiej ziemi ze względu na stacjonujące tam kontyngenty amerykańskie i państw sojusznicych (od 2001). Biorąc pod uwagę bogatą historię i niezaprzeczalną rolę w transferze kulturowym, handlowym i militarnym, jaką miasto odegrało w przeszłości, warto przeanalizować jego dzieje.

Etymologia nazwy

Ghazni wspominane jest już w *Aweście* (VI w. p.n.e.), w pierwszym rozdziale *Widewdatu*, jako jedna z 16 krain stworzonych przez Ahura Mazdę³. Etymologicznie nazwa miasta wiązana jest z sanskryckim słowem *Garhya* (swoj, domowy, tutejszy). Bywa także odnośzona do słowa „gandża” lub „gandżina” oznaczającego skarb. Niekiedy tłumaczy się jako złożenie dwóch wyrazów, z których pierwszym jest: „gaz”, „kas”, „khas” lub „kasz” (chosz), czyli „dobry”, drugim zaś „ni” tłumaczonym jako „miasto”. W złożeniu więc etymologicznie Ghazni oznacza „dobre miasto”⁴. W polskich opracowaniach dotyczących literatury⁵ i historii Azji⁶ spotykana jest spolszczona wersja nazwy tego miasta – Gazna. Z kolei w źródłach encyklopedycznych występują obydwie formy: Ghazni i Ghazna. Obecnie nazwę miasta szeroko spopularyzowały polskie media, które zaniechały spolszczonej formy pisowni i stosują bliską oryginalnej wymowie, acz w tym wypadku zaczerpniętą z angielskojęzycznych źródeł, nazwę – Ghazni. Tymczasem w oficjalnych językach Afganistanu, dari i paszto, istnieją aż trzy warianty zapisu i wymowy nazwy tego miasta (غښني، غښنه، غښنه) odpowiednio Ghazni, Ghazna,

² ISESCO Programme of Islamic Culture Capitals 2005–2025, ISESCO, <https://www.isesco.org.ma/wp-content/uploads/2015/03/IslamicCapitals.pdf> (dostęp: 29 IV 2018).

³ J.M. Ołbrycht, *Prehistoria i wczesne dzieje Iranu*, [w:] *Historia Iranu*, red. A. Krasnowolska, Wrocław 2010, s. 72.

⁴ *Ghazni City to be soon Introduced as the Islamic Countries Cultural Center*, „The Kabul Times”, 10 IV 2013, vol. L, No. 15, s. 3.

⁵ *Vide*: W. Dułęba, *Drugi Dywan Perski*, Kraków 1980, s. 158.

⁶ Przykładowo: F. Machalski, *Od Cyrusa do Mosaddeka*, Warszawa 1960, s. 127.

Ghaznin)⁷. Pierwsza z tych nazw jest zdecydowanie najpowszechniejsza, pozostałe zaś, jakkolwiek uznawane za nieco archaiczne, wciąż funkcjonują zarówno w mowie, jak i w źródłach pisanych.

Współczesne znaczenie Ghazni

Współczesne Ghazni jest stolicą afgańskiej prowincji o tej samej nazwie, miastem położonym 140 km na południowy zachód od stolicy Afganistanu, Kabulu, ważnym punktem przy strategicznej drodze łączącej stolicę z Kandaharem (drugim co do wielkości miastem Afganistanu). Istotnym atutem usytuowania miasta jest to, że w niewielkiej odległości znajdują się łatwe do pokonania przełęcze górskie prowadzące do dolin miast Gardez i Chost, skąd przez leżącą już w Pakistanie dolinę Toczi i położoną bardziej na południe dolinę Gomal można dotrzeć w rejon środkowego biegu rzeki Indus. Współcześnie zatem Ghazni jest istotnym węzłem komunikacyjnym łączącym Afganistan z Pakistanem. Najbliższe połączone drogowo z miastem przejście graniczne Angur Ada jest usytuowane na wschodzie sąsiadującej z Ghazni prowincji Paktika, w rejonie miejscowości Szakin. Przejście znajduje się około 180 km na południowy wschód od miasta Ghazni.

Dzisiejsze Ghazni położone jest w bezpośrednim sąsiedztwie urwistego wzgórza, które dominuje nad rzeką o tej samej co miasto nazwie. Rzeka Ghazni przepływa przez miasto z północy na południe i wpada do odległego o około 150 km na południowy zachód jeziora Mokur. Przeciętna wysokość, na której usytuowany jest ten ośrodek miejski, szacowana jest na 2300 m n.p.m.

Miasto, wraz z otaczającym go dystryktem, zajmuje powierzchnię 328 km². W obręb dystryktu wchodzi także 74 wioski i mniejsze jednostki osadnicze. W mieście, jak w roku 2015 podało afgańskie Główne Biuro Statystyczne, zamieszkiwało ponad 143 000 osób⁸. Populacja miasta powoli, acz stale rośnie – według danych z 2006 r. Ghazni zamieszkiwało 140 000 osób (63,3 tys. osób w samym mieście)⁹, a w roku 2002 źródła szacowały populację miasta (bez otaczających je przedmieść) na około 50 000 mieszkańców, podczas gdy ludność otaczającego miasto dystryktu miała wynieść 87 000 osób¹⁰.

Mieszkańcy najbliższego otoczenia Ghazni posługują się najczęściej językami paszto i dari, a bogata mozaika etniczna zdecydowanie wyróżnia to miasto na tle

⁷ Gwoli wyjaśnienia zawilości wymowy: spółgłoska transkrybowana za pomocą dwuznaku „gh” odpowiada arabskiej literze ġ (ghejn) i jest gardłowym, „chrapliwym” dźwiękiem artykułowanym przy dokonaniu zwarcia w krtani przy jednoczesnej wymowie głoski „g”, można też porównać ją z brzmieniem charakterystycznego, francuskiego „r”.

⁸ *The State of Afghan Cities Report 2015*, UN-Habitat 20 October 2015, https://unhabitat.org/books/soac2015_volume2/ (dostęp: 28 IV 2018).

⁹ *Afghanistan City population – Cities, Towns & Provinces, 2006* Central Statistics Office Afghanistan 2006, <http://www.citypopulation.de/Afghanistan.html> (dostęp: 29 IV 2018).

¹⁰ B.A. Doulatabadi, *Shenasname-ye Afghanistan*, Qom 1371 (1992), s. 66.

innych leżących w tym regionie. Miasto zamieszkują przede wszystkim Tadzycy (50%), ale również Hazarowie (30%) i Pasztuni (20%). Taki skład etniczny świadczy o tym, że był to od wielu wieków prężny ośrodek handlowy. Stopień iranizacji (ludność tadżycka i język dari) tego położonego na terytoriach pasztuńskich ośrodka potwierdza dworską, imperialną przeszłość.

Historycy¹¹, a przede wszystkim mieszkańcy Afganistanu, nazywają Ghazni stolicą dawnego, potężnego imperium afgańskiego. Takie słowa, oczywiście, mijają się z prawdą historyczną i mogą dziwić, ponieważ według faktów samodzielne i niezależne państwo afgańskie powstało dopiero w połowie XVIII w. (1747), a Ghazni nigdy nie było jego stolicą. Twierdzenie Afgańczyków, z pewnych, logicznych pobudek, o których będzie mowa w dalszej części artykułu, odnosi się jednak do imperium Ghaznawidów z X–XII w. (997–1186)¹².

Zarys dziejów

Niewielki ośrodek handlowy powstał na terenie dzisiejszego Ghazni już w starożytności. Po podboju Aleksandra Macedońskiego miasto wraz z dzisiejszym Kandaharem znalazło się w obrębie satrapii o nazwie Arachozja. W literaturze po raz pierwszy wspomina o nim Ptolemeusz w *Nauce geograficznej* z II w. n.e., pod nieco inną niż współczesna nazwą – Gaúzaca. Po raz kolejny miasto zostało zidentyfikowane pod nazwą Ho-si-na, miejscem, w którym przebywał przez pewien czas w 629 r. n.e. buddyjski pielgrzym z Chin, Süan Cang¹³. W tamtych czasach Ghazni stanowiło główny ośrodek buddyzmu na terenach Azji Środkowej. W drugiej połowie IX w. miasto zostało najechane przez Arabów, którzy przywiedli w ten rejon islam. Podbój miasta i okolicznych terenów był dla najeźdźców wyjątkowo trudnym zadaniem. Przez kilka lat jedynie penetrowali i plądrowali te ziemie, nie wykazując się wystarczającymi możliwościami na ich formalne opanowanie. Nie sprzyjał podbojowi również wojowniczy charakter ludności zamieszkującej ten region. Stworzenie formalnych struktur administracyjnych w Ghazni ostatecznie udało się dopiero założycielowi dynastii Saffarydów, Jakubowi ibn Lajsoni (840–879) w roku 870. Dzięki staraniom kolejnego władcy z tej dynastii, Amra ibn Lajsa (840–902), miasto zostało odbudowane i odzyskało rangę znaczącego ośrodka lokalnego.

W X w. Ghazni zostało kilkakrotnie opisane w arabskojęzycznych relacjach podróżniczych jako gwarny ośrodek handlowy, o niebagatelnym znaczeniu, jego strategiczne położenie bowiem sprzyjało rozwojowi handlu między Azją Środkową, Persją i Indiami. Perski geograf Abolqasem Estachri w latach siedemdziesiątych

¹¹ Vide: S. Tanner, [w:] *Afghanistan – a Military History from Alexander the Great to the Fall of the Taliban*, Cambridge, Massachusetts 2002, s. 4.

¹² Ghazni, [w:] *Encyclopaedia Britannica*, vol. XI, London 1911, s. 917–918.

¹³ Cf. X. de Planhol, *ĠAZNĪ*, Encyclopaedia Iranica Online, <http://www.iranicaonline.org/articles/gazni-> (dostęp: 5 V 2018).

X w., jako pierwszy, dość szczegółowo zobrazował charakter miasta, odnotowując, że przez Ghazni płynie rzeka, ale nie ma tam ogrodów, i dodając, że żadne inne miasto w tym regionie nie miało w owym czasie takich bogactw oraz perspektyw handlowych. Estachri określił Ghazni terminem „port do Indii”¹⁴. Z kolei arabski podróżnik Ibn Haukal, który w roku 988 spisał *Oblicze ziemi* (*Kitab Surat al-Arz*), prawdopodobnie odwiedził Ghazni niecałe dwie dekady przed ukończeniem wspomnianego dzieła (rok 969). Ibn Haukal również określa ówczesne Ghazni jako ośrodek handlowy, blisko związany z Indiami, regularnie odwiedzany przez hinduskich kupców. Podróżnik zwraca w swym opisie uwagę na zniszczenia, których miasto doznało podczas oblężenia w 961 r. przez wojska Alptegina, znanego również jako Alp Tegin lub Alptigin (?–963), pierwszego tureckiego władcy, który uzyskał autonomię i utworzył zręby nowego państwa na tym terenie¹⁵. Alptegin zbuntował się przeciwko swym samanidzkim zwierzchnikom z Buchary i przybył do Ghazni z nadzieją, że Samanidzi (819–1005) nie będą go ścigać i prześladować w regionie leżącym na południowo-wschodnich kresach ich państwa. Rzeczywiście, Samanidzi nie tylko zaniechali represji wobec niepokornego dowódcy, a nawet, po niedługim czasie, mianowali go samanidzkim gubernatorem Ghazni. Alptegin uznał zdobyte miasto za matecznik, z którego poprowadzi w przyszłości dalsze, lokalne operacje zbrojne, co skutecznie czynił. Po śmierci Alptegina na stanowisko gubernatora został desygnowany jego syn, Abu Ishak Ibrahim (?–966).

W owym okresie przypomnieli o sobie władcy z dynastii Lawikidów, którzy dzierżyli władzę w Ghazni jeszcze przed przybyciem Alptegina. Lawikidzi byli związani sojuszem z rządzącą Kabulem dynastią Hinduszahów (700–1000). Ostatnim władcą w Ghazni, przed Alpteginem, był Abu Ali Lawik. W omawianym czasie wygnany możnowładca kilkakrotnie próbował odzyskać swe panowanie nad Ghazni, walcząc z Abu Ishakiem Ibrahimem (963–966) i na jakiś czas nawet je zdobywając, lecz niebawem ustępując w wyniku odsieczy Samanidów dla swoich lenników. Wkrótce nowa władza i religia – islam sunnicki pochłonęły tereny niemal całego dzisiejszego Afganistanu. Właśnie od tych wydarzeń datuje się początek największego rozkwitu miasta.

Droga do powstania dynastii Ghaznawidów

Wojowniczy tureccy buntownicy dzięki sprawnej polityce szybko przeobrazili się w potężnych władców, którzy nazwę swego rodu zaczerpnęli od miana stolicy swych włości. Na następcę Abu Ishaka Ibrahima został wybrany przez wojska

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Alptegin – turecki dowódca wojskowy w służbie Samanidów, który próbował wpływać na sukcesję samanidzką w 961 r. w Niszapurze. Po nieudanej próbie przejęcia władzy zbiegł w stronę Hindukuszu i w Ghazni założył swą bazę wojskową.

zgrupowane w Ghazni Bilketigin (966–974/975). Władca ten z powodzeniem kontynuował proces uniezależniania się od zwierzchnictwa Samanidów, o jego znaczącej pozycji świadczą m.in. wybite w tamtym okresie monety, na których uwieczniono zostało jego oblicze. Ghazni, podobnie jak inne odległe od Bucharzy prowincje, w rzeczywistości rządzone było przez lokalne władze i także prawa, obowiązywały tu dawne, zwyczajowe przepisy, nie zaś te dyktowane przez samanidzką stolicę. Po śmierci Bilketigina w 974 lub 975 r. na krótki czas władza nad Ghazni trafiła w ręce Bōriego (Bōritigin, ?–977). Niekompetencja władcy (nadużywanie alkoholu) doprowadziła do tego, że ludność miasta poparła powrót Lawikidów, którzy jednak zostali ostatecznie pokonani w roku 977 w dolinie rzeki Logar przez jednego z wpływowych dowódców ghaznawidzkich – Abu Mansura Sebüktegina (ok. 942–997). Ten zdolny dowódca wojskowy obalił niekompetentnego władcę, by stać się pierwszym, w pełni niezależnym władcą ghaznawidzkim i oficjalnym założycielem potężnej dynastii, która niebawem miała stać się najpotężniejszą siłą w tej części świata.

Sebüktegin rozpoczął panowanie formalnie jako samanidzki gubernator, poczynaniami pracował jednak zdecydowanie bardziej na chwałę swoją własną niżli suwerena. Jego wojska wkrótce opanowały Zabulistan¹⁶, a następnie ruszyły przed siebie, pokonując w mieście Bust tureckich gulamów¹⁷ i kierując się dalej na zachód. Na wschodzie zaś Sebüktegin równoległe prowadził wojnę z dynastią Hinduszahów. W latach dziewięćdziesiątych X w. gubernator Ghazni był więc w rzeczywistości dużo potężniejszy od swoich samanidzkich zwierzchników, którzy niejednokrotnie wzywali go na ratunek przy okazji ataków ze strony Karachanidów¹⁸. Mimo formalnego namiestnictwa samanidzkiego to Ghazni w tym czasie *de facto* dyktowało warunki Bucharze, nie zaś odwrotnie. Należy jednak podkreślić, że Sebüktegin do końca życia formalnie uznawał jednak zwierzchnictwo Samanidów.

Apogeum świetności

Potęga najznakomitszego z dynastii, trzeciego z kolei władcy, sułtana Mahmuda (997/998–1030), który znany jest również jako Mahmud z Gazny bądź Mahmud z Zabulistanu, sięgała obszarów dzisiejszego Afganistanu, Iranu (aż po miasta Rej i Isfahan na zachodzie), części Pakistanu i północno-zachodnich Indii, obejmowała również niemal cały dzisiejszy Tadżykistan i lwią część obecnego Uzbekistanu (w tym Samarkandę i Bucharę). Sułtan Mahmud w drodze do swej potęgi najpierw rozprawił się z niepokornymi od niepamiętnych czasów nomadami w rejonie swej głównej siedziby, by później skierować swą ekspansję na południe. Tam

¹⁶ Zabulistan to historyczna kraina leżąca na pograniczu dzisiejszego Iranu i Afganistanu.

¹⁷ Niewolnicy pochodzenia tureckiego, stanowiący podówczas trzon armii Samanidów.

¹⁸ Dynastia pochodzenia tureckiego panująca w Turkiestanie od X do początku XIII w.

rozciągała się *dār al-kufr*, czyli kraina niewiernych (dosł. dom niewierności)¹⁹. To posunięcie było kluczowym ruchem, który otworzył Ghaznawidom drzwi do wielkiej chwały w świecie muzułmańskim. Mahmud przeszczepiał islam do Indii, co przysparzało mu ogólnej aprobaty i zwolenników wśród współwyznawców oraz władców innych muzułmańskich dynastii. Po każdej z 17 udanych wypraw sułtan przywoził do swej stolicy zrabowane dobra oraz militarne innowacje, m.in. bojowe słonie, które wzmocniły jakościowo jego armię (w 1023 r. miał ich około 1300)²⁰. Łupem wojennym sułtana padło także około 500 000 niewolników oraz bezcenne skarby.

Niezaprzeczalnym faktem jest to, że miasto Ghazni rozkwitło dzięki wyprawom wojennym Mahmuda. Nawiązując do poruszonej wcześniej kwestii, należy dodać, że pisząc o tych właśnie czasach, historycy wspominają po raz pierwszy Afganów²¹, walczących w armii ghaznawidzkiej obok Turków, Tadżyków, Kurdów, Arabów i mieszkańców Indii. Z tego właśnie powodu dzisiejsi Afgańczycy uznają Ghazni za historyczną stolicę swego państwa, choć Afganistan jako państwo wówczas nie istniał jeszcze nawet w zamyśle.

Pozostałości wielonarodowego i wielokulturowego charakteru miasta z tego okresu są zauważalne i dzień. Na dworze sułtańskim, co było właściwe dla owych czasów, roiło się od artystów, zwłaszcza poetów-panegirystów, takich jak Onsori z Balchu (zm. 1039/1040), Farrochi z Sistanu (ok. 980–1037/1038) i Manuczehri z Damaganu. Co interesujące, sułtańskiego uznania nie zyskał najprawdopodobniej Ferdousi (ok. 940–1020), autor irańskiego eposu narodowego – *Księgi Królewskiej – Szahname*. Dezaprobaty sułtana Mahmuda dla dzieła Ferdousiego można upatrywać przede wszystkim w tym, że on sam był władcą pochodzenia tureckiego, choć niewątpliwie ziranizowanym, a i językiem dworu był stanowiący ówczesnie *lingua franca* język perski. Na dworze Mahmuda gościli również wybitni uczeni muzułmańscy: al-Biruni (973–1048) i historycy: al-Utbi (ur. ok. 961–?) oraz Abul-Fazl Bajhaki (zm. 1077)²². Sułtan tak wysoce cenił naukę, literaturę i sztukę, że przy ściąganiu na swój dwór wybitnych osobistości z tych dziedzin miał nie stronić od stosowania wobec nich środków przymusu i przemocy.

Językiem urzędowym państwa Mahmuda był afgański dialekt języka perskiego – dari, nazywany też językiem dworskim (w odróżnieniu od języka paszto)²³.

¹⁹ Inaczej Dar al-Harb (dom wojny).

²⁰ *The Cambridge History of Islam*, eds P.M. Holt, A.K.S. Lambton, B. Lewis, Cambridge 1977, s. 917.

²¹ Tutaj jeszcze w wąskim, nieodnoszącym się do wszystkich ludów współczesnego Afganistanu, znaczeniu „Pasztoni”. Cf. J. Pstrusińska, *Terminological Problems within Contemporary Studies on Afghanistan*, [w:] *Iranica Cracoviensia. Cracow Iranian Studies in memory of Władysław Duleba*, red. A. Krasnowolska, Kraków 1996, s. 117–185.

²² Dzieło Bajhakiego pt. *Historia sultana Masuda* zostało wydane w Polsce przez wydawnictwo Dialog w 1996 r.

²³ Obecnie perski (farsi) i dari przez większość językoznawców uznawane są za dwa różne języki.

Znakomity władca, mający jeszcze w perspektywie wiele podbojów, w wieku zaledwie 33 lat zmarł na malarię w rozbudowanym przez siebie mieście, po ostatniej ze swych indyjskich wypraw. Ghazni epoki Mahmuda uznawane jest za drugie najpotężniejsze miasto świata islamu w tamtym okresie, który dystansując nawet Bucharę, mógł się w swym splendorze równać jedynie ze stolicą kalifatu – Bagdadem²⁴. Toteż w opracowaniach dotyczących tamtego okresu Ghazni określane jest często mianem „rywala Bagdadu”²⁵.

Populacja miasta rozrosła się w pierwszej połowie XI w. tak znacznie, że przedmieścia w szybkim tempie poczęły pochłaniać tereny ciągnące się we wszystkich kierunkach, szczególnie po obu stronach rzeki. W 1031 r. miasto zostało dotknięte klęską powodzi, w której najbardziej ucierpiały położone najbliżej rzecznego koryta kramy i karawanseraje. Klęska żywiołowa stała się bodźcem do powstania zapór na rzece oraz systemów doprowadzania wody do miasta i jego peryferii. Co godne podkreślenia, te jedenastowieczne innowacje, kilkakrotnie przebudowywane, przetrwały do dziś.

Po śmierci Mahmuda miasto przestało rozwijać się w tak szybkim tempie, gdyż jego następcy nie byli już tak wybitnymi władcami, a kolejne najazdy Ghurydów i Seldżuków szybko doprowadziły je do ruiny. W 1152 r. największy cios zadał miastu Alauddin Hossein (zm. 1161), znany również jako *Dzahansuz* – z języka perskiego „podpalacz świata”. Król ghurydzki zniszczył niemal doszczętnie miasto, mordując około 60 000 jego mieszkańców, a większość grobowców władców ghaznawidzkich otworzył i spalił wszystko, co się w nich znajdowało.

Ghurydzi najechali miasto jeszcze raz w 1173 r. Ostatniego z Ghaznawidów, Chosroua Malika, który zbiegł do Lahore w 1160 r., zabito w roku 1186²⁶. Arabski geograf Yaqut ibn Abdullah al-Rumi, który opisał Ghazni w przeddzień mongolskiej inwazji, wciąż przedstawia je jako kwitnący ośrodek miejski. Jednakże to, co ostało się po najazdach ghurydzkich, miało zostać zniszczone przez Czyngis Chana (1162–1227) i jego mongolskie wojska w 1221 r.

Po tym wydarzeniu w zniszczonym mieście odnalazł schronienie oraz zorganizował garnizon tureckich wojsk Dżalaluddin Mankuberti (1199–1231), perski książę Chorezmu, syn zbiegłego przed Mongołami Szaha Mohammada (1169–1220). Mankuberti zatrzymał się w Ghazni podczas swego powrotu z azyłu w Delhi i ubolewał nad ruinami kwitnącego do niedawna miasta. Po pierwszym najeździe mongolskim dowodzonym przez wyznaczonego do tego celu przez Czyngisa Chana jego syna Ogadej Chana (ok. 1185–1241) miasto stopniowo wracało do życia i przyzwocie prosperowało jeszcze przez kilka lat, jednakże Ogadej Chan zadał

²⁴ S.M. Ikram, *Muslim Civilization in India*, New York 1964, s. 23–24.

²⁵ *Ibidem*, s. 27.

²⁶ *Ghazni*, [w:] E. Green Balfour, *The cyclopaedia of India and of Eastern and Southern Asia, commercial, industrial, and scientific; products of the mineral, vegetable, and animal kingdoms, useful arts and manufactures*, London 1885, s. 1119, <https://archive.org/details/cyclopaediaofind01balfuoft> (dostęp: 28 IV 2018).

Ghazni kolejny cios w 1231 r. Od tego czasu już nie podniosło się na tyle, aby nawiązać do potęgi swojego złotego okresu.

Akt zrujnowania Ghazni miał bardzo negatywny wpływ na kontakty handlowe tej części świata z Indiami. Częściowo wstrzymany został też transfer kulturowy między Azją Środkową i zamieszkującymi ją ludami a Azją Południową. Wobec braku istnienia prężnego i stabilnego ośrodka władzy karawany z Indii bardzo często były narażone na ataki bandytów i lokalnych watazków. Teren wokół Ghazni został podzielony między lokalne plemiona oraz klany, co wobec braku scentralizowanej i nadrzędnej władzy, jak również usystematyzowanego i obowiązującego w całym regionie prawa wiązało się z wieloma niebezpieczeństwami dla coraz mniej licznych kupców i podróżnych. Równocześnie na północnym wschodzie w stosunkowo niewielkiej odległości zaczęło się prężnie rozwijać inne miasto – Kabul, a nieco wcześniej, w 1281 r. po raz pierwszy pojawiła się w źródłach nazwa miasta Kandahar²⁷. Niebawem te dwa ośrodki miejskie całkowicie przyćmiły leżące na trasie między nimi Ghazni, a dalsze istnienie potężnego onegdaj miasta stało się zależne od ruchu karawan między Kabulem i Kandaharem.

Świadectwo zniszczeń i znacznego zubożenia miasta przekazał muzułmański podróżnik i geograf pochodzący z Maghrebu Muhammad Ibn Battuta (1304–1377), który w 1332 r. odwiedził Ghazni i określił je w większości jako zrujnowane. Według wspomnianej relacji mieszkańcy z powodu nawiedzających te tereny mrozów każdą zimę spędzać mieli w cieplejszym Kandaharze. Świadczyło to o głębokim kryzysie ekonomicznym stolicy potężnego niegdyś państwa. W owym czasie zmienił się także układ urbanistyczny miasta. Większość ludności przeniosła się z zabudowań starej stolicy do niewielkiej osady leżącej pod cytadelą przy brzegu rzeki, gdzie od pewnego już czasu zatrzymywali się podróżni i kupcy przemierzający trasę Kabul–Kandahar. Zurbanizowany w tym właśnie okresie obszar uznawany jest obecnie za „stare miasto” w dzisiejszym Ghazni i lokalizuje się go na wzgórzu około 100 metrów ponad lewym brzegiem rzeki, która w tym miejscu wpływa na rozległą równinę.

Twierdza Ghazni

Przez kilka następnych wieków wszelkie opisy miasta pozostały w zasadzie niezmiennie: Ghazni uznawane było jedynie za skromny ośrodek miejski o znaczeniu wyłącznie lokalnym. W drugiej połowie XIV w. Ghazni, podobnie jak większość terenów Azji Środkowej, znalazło się w obrębie państwa tureckiego zdobywcy Timura Chromego (1336–1405). W 1405 r. Ghazni otrzymał w sukcesji wnuk Timura, Pir Mohammad (1374–1407). Rządy kolejnych władców z dynastii Timurydów przyniosły miastu umiarkowany rozwój, a przede wszystkim jego

²⁷ *Vide*: S. Tanner, *Afghanistan – a military history from Alexander the Great to the fall of the Taliban*, Cambridge, Massachusetts 2002, s. 100.

transformację w najpotężniejszą fortecę w całej Azji Środkowej. Wybudowano wówczas monumentalną cytadelę, a wzgórze, na którym powstała, otoczono 18-metrowym murem. Ta budowla, choć częściowo zburzona, do dziś góruje nad miastem. Sytuacja Ghazni wciąż pozostawała jednak bardzo zła. Założyciel dynastii Wielkich Mogołów, Babur (1483–1530) w swojej autobiografii pt. *Baburnama* w 1505 r. nazywa Ghazni bardzo ubogim miejscem, istniejącym jedynie dzięki rzece, która napędza kilka młynów i jest w stanie utrzymać garstkę gospodarstw rolnych. Babur wyraża jednocześnie zdziwienie, że niegdyś wielcy panowie Hindustanu i Chorasanu uczynili to miasto swoją stolicą²⁸.

W 1738 r. Ghazni zostało zajęte przez perskiego władcę Nadera Szaha Afszara (1688–1747), któremu służyło w czasie jego ekspedycji na Indie. Niebawem jednak Ghazni miało stać się jednym z istotnych ośrodków tworzącego się z pasztuńskiej inicjatywy Afganistanu. W tym kontekście należy nadmienić, że okolice miasta od wieków zasiedlone były przez plemiona pasztuńskie. Choć tereny Wyżyny Ghaznijskiej zamieszkiwały głównie plemiona Ghilzajów²⁹, w 1747 r. miasto zostało zdobyte przez Durraniego³⁰ – Ahmada Szaha (1723–1772) i stało się jego pierwszym poważnym krokiem na drodze do przejścia z rąk Kizylbaszów, Kabulu i zbudowania państwa afgańskiego.

Zainteresowanie z Zachodu – rola Ghazni w wojnach anglo-afgańskich

W XIX w. ziemie Afganistanu stały się obiektem brytyjsko-rosyjskiej rywalizacji, która określana jest mianem Wielkiej Gry. Na początku XVIII w. Brytyjczycy, obawiając się rosyjskiej ekspansji, która mogłaby zagrozić Indiom, już w latach trzydziestych XIX w. postanowili zainstalować na tronie w Kabulu swojego protegowanego, szacha Szudzę Durraniego (1785–1842). Ghazni jako potężny fort było strategicznym punktem na trasie ewentualnego marszu wojsk Korony Brytyjskiej na Kabul. Dlatego już kilka lat przed brytyjską inwazją na Afganistan miasto było odwiedzane, a następnie opisywane przez brytyjskich szpiegów i podróżników.

W początkowych latach XIX w., wobec feudalnego rozdrobnienia Afganistanu, powstało w Ghazni niewielkie, autonomiczne księstwo. Miasto powoli podnosiło się z wielowiekowego upadku, aby upaść ponownie podczas pierwszej wojny afgańsko-brytyjskiej, w 1839 r. Podróżnicy europejscy, którzy odwiedzali Ghazni w wieku XIX, wciąż uważali je za niezbyt okazałe. Angielski agent wywiadu Charles Masson opisał je w 1832 r. jako niemające w sobie nic niezwykłego, liczące około tysiąca domostw z nieciekawymi, słabo zaopatrzonymi bazarami.

²⁸ G.T. Vigne, *A Personal Narrative, Ghuzni, Kabul, and Afghanistan*, London 1840, s. 134.

²⁹ Jedną z dwóch największych pasztuńskich konfederacji plemiennych, do dziś w dużej mierze złożoną z plemion prowadzących koczowniczy tryb życia, zamieszkującą głównie tereny południowego Afganistanu – okolice miast Kandahar i Ghazni.

³⁰ Durrani, zwana również „Abdali”, to największa pasztuńska konfederacja plemienna, dominująca politycznie w Afganistanie. Z niej wywodzi się większość historycznych władców Afganistanu.

To wrażenie podziela także Godfrey Thomas Vigne, który przejeżdżał przez Ghazni w 1836 r. Stwierdza on, że najważniejszą funkcją miasta w tym okresie było utrzymywanie dużego garnizonu (około 2000 żołnierzy), dzięki czemu można było kontrolować jedną z najważniejszych dróg w kraju i trzymać w ryzach lokalne pasztuńskie plemiona. Vigne wspomina także bazar i potwierdza wymienioną przez Massona liczbę domostw, które w większości zamieszkane były przez stacjonujących w mieście żołnierzy³¹.

Bitwa o Ghazni jest obecnie najczęściej opisywanym wydarzeniem w historii miasta i zajmuje istotne miejsce tak w historii brytyjskiego kolonializmu w Azji, jak i w historii Afganistanu. Wtenczas potężna afgańska twierdza, broniona przez syna królewskiego Hajdera Chana, została zdobyta. Nie obyło się jednak bez podstępów dokonanych przez wojska brytyjskie³², a upadek górskiej fortecy o ścianach o grubości 18 metrów i 46 metrów wysokości przekonał większość Afgańczyków, że opór względem brytyjskich sił jest bezcelowy³³. Co istotne, to w czasie bitwy o Ghazni w szeregach Afgańczyków po raz pierwszy w historii pojawili się *ghazi* – wojownicy muzułmańscy biorący udział w religijnych wojnach, których można uznać za protoplastów współczesnych dżihadystów.

Po tym wydarzeniu lordem podporządkowanego Koronie Brytyjskiej Ghazni został generał John Keane. Upadek potężnej twierdzy stał się jedną z przyczyn kapitulanczkich nastrojów wśród afgańskich dowódców w całym kraju. Ghazni stało się symbolem zwycięstwa i sławy brytyjskich żołnierzy. W tym okresie po raz pierwszy badaniem bogatej historii i dziedzictwa miasta zajęli się europejscy naukowcy. Edward Law Ellenborough postanowił odrestaurować, uznawane za bajecznie piękne, bramy klasztoru Somnath³⁴, zdobyte rzekomo w 1025 r. w Indiach przez sułtana Mahmuda, które – jak wówczas przypuszczano – zdobyły wejście do jego mauzoleum. Brama umieszczona w mauzoleum Mahmuda została na rozkaz brytyjskich sił zdemontowana i przeniesiona do Indii w celu przywrócenia jej do pierwotnego miejsca. Sir Henry Rawlison, znany orientalista i specjalista od pisma klinowego, już w Ghazni po zbadaniu inskrypcji na bramach podważył ich autentyczność i stwierdził, że nie mogły być one zrabowane w tak historycznie odległych czasach. Mimo tego Brytyjczycy zabrali je z Afganistanu. W Indiach okazało się, że zabytek nie jest wykonany z drzewa sandałowego, lecz cedru himalajskiego, który porasta okolice Ghazni³⁵. Od mułłów Rawlinson dowiedział się, że mauzoleum zostało spalone i doszczętnie zniszczone w XIII w. podczas pogoni Mongołów za Dżalaladinem Mankubertim i że dopiero jeden z królów dynastii Wielkich Mogołów, kilka wieków później, ustanowił na nowo jego lokację. Bra-

³¹ *Ibidem*, s. 127.

³² *Ibidem* s. 104–142.

³³ Sh. Wahab, B. Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, New York 2007, s. 80–81.

³⁴ Klasztor Somnath znajduje się w Prabhas Kshetra, niedaleko Veravalu, na zachodnim wybrzeżu Gudżaratu. Mahmud zaatakował i zniszczył tę świątynię w grudniu 1025 r.

³⁵ E. Binfield Havel, *A Handbook to Agra and the Taj*, New Delhi 2003, s. 62–63.

ma była zatem prawdopodobnie jedynie repliką tej, którą mogły być słynne wrota z Somnath. Ostatecznie wrota zrabowane z grobowca Mahmuda z Ghazny znalazły się w Czerwonym Forcie (Agra), gdzie pozostały³⁶.

Paradoksalnie już w 1842 r. miasto stało się symbolem upadku imperium brytyjskiego w tej części świata, podobnie jak od roku 1839 przez krótki czas symbolizowało ich zwycięstwo. Podczas drugiej z wojen afgańsko-brytyjskich (1878–1880) Ghazni wraz z okolicami stało się ważnym ośrodkiem ludowego oporu Afgańczyków przeciwko brytyjskim zaborcom. Na czele tego ruchu stał ghazi Mohammad Dżan Chan Wardak. Oddziały afgańskie składały się z żołnierzy narodowości pasztuńskiej oraz Tadżyków z Kuhestanu – to informacja cenna dla badaczy procesu tworzenia się afgańskiej jedności narodowej. Antybrytyjską propagandą duchową przewodził w Ghazni mułła Din Mohammad, który ogłosił fatwę wzywającą ludność muzułmańską bez względu na przynależność plemienną i etniczną do podjęcia świętej wojny z europejskimi najeźdźcami. Na to wezwanie odpowiedziały pasztuńskie plemiona Ghilzajów i Momadów. Co niezwykle istotne w kontekście afgańskiej jedności narodowej, do konspiracji przyłączyli się wówczas również Hazarowie³⁷. Do miasta przybyły niebawem niedobitki regularnej armii afgańskiej oraz siły z afgańskiego Turkiestanu. W Ghazni formowano oddziały piechoty, które na miejscu przechodziły szkolenia bojowe i taktyczne. W mieście utworzono również kawalerię. W 1879 r. powstałe i wyszkolone w Ghazni oddziały ruszyły na Kabul, który wkrótce został przez nie zdobyty. Stolica jednak szybko wróciła w brytyjskie ręce, a siły dowodzone przez Mohammada Wardaka musiały się wycofać. W 1880 r., nieopodal miasta, brytyjska dywizja starła się z siedmioma tysiącami afgańskich wojowników. W końcu Ghazni zostało zdobyte przez Brytyjczyków wiosną tego samego roku. Ghazni ze swym fortem stało się tym samym bazą wypadową brytyjskich wojsk. Zdobywcy urządzali z niego karne ekspedycje wymierzone w afgańskich powstańców. Mimo formalnego podporządkowania Koronie Brytyjskiej i obecności jej wojsk w mieście wciąż koncentrowały się siły powstańcze. Wycofujący się w 1880 r. Brytyjczycy, mając na celu uspokojenie napiętej sytuacji panującej w całym kraju, ustanowili Abdur Rahmana Chana emirem Afganistanu.

Wyjście z wielowiekowego kryzysu

Po siedmiu wiekach burzliwej historii Ghazni wciąż było miastem zubożałym i zrujnowanym. Na początku XX w. populacja tego niegdyś potężnego miasta wynosiła około 4000 osób³⁸. Nowa faza prosperity rozpoczęła się w latach

³⁶ J.C. Marshman, *The History of India, from the Earliest Period to the Close of Lord Dalhousie's Administration*, London 1867, s. 230–231.

³⁷ F.A. Afghan, *Conspiracies and Atrocities in Afghanistan: 1700–2014*, Bloomington 2015, s. 211–212.

³⁸ P.M. Holt *et. al.*, *op. cit.*, s. 917.

dwudziestych XX w., wraz z dynamicznym rozwojem transportu drogowego. Na drodze z Kabulu do Kandaharu coraz częściej pojawiały się samochody. W okolicach Ghazni droga biegła wzdłuż nieokazanej osady leżącej po drugiej stronie rzeki. Bardzo szybko to miejsce stało się ważnym przystankiem tranzytowym. Wzdłuż drogi wyrosły nowe przedmieścia i nowy bazar, który utworzony został specjalnie dla zaspokojenia potrzeb podróźnych i w celu obsługi technicznej środków transportu. Jednakże, w porównaniu ze starym miastem, nowe dzielnice były stosunkowo niewielkie. W 1958 r. afgańskie Ministerstwo Robót Publicznych postanowiło o budowie nowej dzielnicy miasta na równinie leżącej po południowej stronie od lokacji starego Ghazni, które nie było już w stanie sprostać specyficznym wymaganiom nowej epoki³⁹. Nowy kompleks budynków miał mieć powierzchnię od 800 do 1000 m². Dążono do tego, by znalazły się w nim przede wszystkim budynki administracji publicznej. Po obu stronach rzeki zaplanowane zostały też nowe bazyry. Niebawem powstał także okazały meczet piątkowy. Zaraz po budowie nowej dzielnicy, monopolizując sobie wszystkie ważne funkcje miejskie, skazała ona stare miasto na niemal całkowite wyludnienie. W latach siedemdziesiątych ubiegłego stulecia ulice i bazarowe zaułki starego miasta niemal doszczętnie opustoszały. Niezmiennie jednak w tej części miasta pozostały baza wojskowa i cytadela. Błyskawicznie rozpoczęło się ponowne zasiedlanie starego miasta przez ubogich imigrantów z okolicznych terenów wiejskich. Wspomniany proces postępował tak szybko, że w 1972 r. w tej dzielnicy znajdowało się aż 80% domostw całego Ghazni, a gęstość zaludnienia przekraczała 700 osób na km², podczas gdy w nowej części miasta wskaźnik ten wahał się od zaledwie 60 do 80 osób i powoli, lecz systematycznie również wzrastał. W izolacji od zamożniejszych obywateli, którzy opuścili stare miasto, pozostały domy ubogich przybyszów, głównie rzemieślników i kupców z pobliskiego miasta Katawaz (leżącego obecnie w Północno-Wschodniej Prowincji Przygranicznej w Pakistanie). Nowi mieszkańcy okazali się niezwykle przedsiębiorczy, szybko stali się właścicielami około 2400 bazarowych stoisk i warsztatów, które obsługiwały samochody zatrzymujące się w mieście. W owym czasie populacja Ghazni liczyła około 20 000 mieszkańców. W pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych wzrosła do 30 000 osób⁴⁰. W 1995 r. Gulbuddin Hekmatjar⁴¹ próbował zatrzymać w Ghazni pochód talibów, lecz miasto padło po krwawych walkach na przedmieściach.

Ghazni, na tle miast południowego Afganistanu, ma charakter specyficzny, ponieważ przeszło ciekawą ewolucję urbanistyczną, porównywalną jedynie z miastami afgańskiego Turkiestanu. Utrzymało się tu wyodrębnione stare miasto, gdzie domostwa ma przeważająca liczba mieszkańców, a nowe miasto przejęło przede wszystkim funkcje administracyjne. Dziś ponownie obserwuje się okres

³⁹ Cyt. za: X. de Planhol, *Gazné*, <http://www.iranica.com/> (dostęp 28 IV 2018).

⁴⁰ L.W. Adamec, *Historical Dictionary of Afghanistan*, London 1997, s. 218.

⁴¹ Gulbuddin Hekmatjar (ur. 1947) jest afgańskim mudżahedinem i politykiem, założycielem partii Hezb-e Eslami, dwukrotnym premierem Afganistanu w latach dziewięćdziesiątych XX w.

przyspieszonego rozwoju miasta jako ośrodka handlowego położonego przy trasie Kabul–Kandahar. Ghazni jest ośrodkiem miejskim specjalizującym się przede wszystkim w usługach transportowych, handlu samochodami ciężarowymi oraz wyrobem i sprzedażą kozuchów karakułowych. Jednak dzisiejsze Ghazni, mimo trwającego już niemal cały wiek (z wyłączeniem okresu wojen) stosunkowo szybkiego, jak na warunki afgańskie, rozwoju, jest jedynie cieniem dawnego miasta, stolicy potężnego imperium Ghaznawidów, które obok Bagdadu było najważniejszym miastem ówczesnego świata muzułmańskiego.

Ślady dawnej świetności

Z minionych czasów świetności pozostało w Ghazni niewiele dobrze zachowanych pamiątek. Większość pochodzi z czasów panowania dynastii Ghaznawidów. Najbardziej okazałe są niewątpliwie minarety, zwane też Wieżami Zwycięstwa, położone na wschód od cytadeli. Budowę ich rozpoczął prawdopodobnie sułtan Mahmud, a dokończone zostały, jak wskazują inskrypcje, w czasach jego następców: Masuda III (1099–1115) i Bahrama Szaha (1118–1157)⁴². Minarety skonstruowane są z cegieł i mają gwieździsty kształt podstaw, są także bogato zdobione kufickimi inskrypcjami wersetów z Koranu. Wieże zostały poważnie uszkodzone podczas trzęsienia ziemi w 1902 r. Podczas kampanii archeologicznych w latach 1957–1964 włoscy archeolodzy odnaleźli szczątki pałacu na równinie Daszt-e Manara, leżące około 300 m na wschód od minaretu opatrzonego inskrypcją sułtana Masuda⁴³. Jak ustalono, pałac został zbudowany w 1112 r., właśnie podczas panowania Masuda III. Kompleks pałacowy był potężny i godny stolicy wielkiego imperium: zbudowany z cegły, lecz wyłożony bogato zdobionymi, marmurowymi panelami. Zawierał cztery dziedzińce, meczet, rezydencje możnowładców, a także część handlową oraz przeznaczoną dla wojska, jak również liczne ogrody.

Źródła literackie opisują dawne Ghazni jako miasto bardzo rozległe, lecz do dziś nie zachowało się po tym zbyt wiele śladów. Należy pamiętać, jak duża była skala zniszczeń, spowodowana destrukcyjnymi najazdami Alauddina i Mongołów, a także potężnymi trzęsieniami ziemi, które nawiedziły tę okolicę kolejno w latach 1505, 1832, 1842, 1874 i 1902⁴⁴. Warto podkreślić, że władcy ghaznawidzcy często zmieniali miejsce usytuowania swych siedzib. Abul-Fazl Bajhaki wspomina, że pałac Masuda I popadł w ruinę już po 20 latach od ukończenia jego budowy.

⁴² X. de Planhol, *Gazné...*, II *Monuments and Inscriptions*.

⁴³ R. Giunta, *Islamic Ghazni, Excavations, Surveys and New Research Objectives*, [w:] *Fifty years of Research in the Heart of Eurasia. The ISIAO Italian Archeological Mission in Afghanistan 1957–2007*, eds A. Filigenzi, R. Giunta, Roma 2009, s. 91–92.

⁴⁴ X. de Planhol, *Gazné...*

Nieopodal ruin pałacu znajduje się niewielkie mauzoleum zawierające marmurowy grobowiec sułtana Mahmuda. Już w XIV w. Zahir ad-Din Mohammad Babur z dynastii Wielkich Mogołów wspominał, że grobowce wielkich królów Mahmuda, Massuda oraz Ibrahima są skromne i anonimowe⁴⁵. Żaden z zabytków tego historycznego miasta nie był otoczony należyłą ochroną, dlatego wszystko to, co pozostało po latach świetności, jest dziś w opłakanym stanie lub całkowicie zniknęło z powierzchni ziemi.

Bibliografia

OPRACOWANIA

- Adamec L.W., *Historical Dictionary of Afghanistan*, London 1997.
- Afghan F.A., *Conspiracies and Atrocities in Afghanistan: 1700–2014*, Bloomington 2015.
- Bajhaki A., *Historia sultana Masuda*, Warszawa 1996.
- Binfield Havell E., *A Handbook to Agra and the Taj*, New Delhi 2003.
- The Cambridge History of Islam*, eds P.M. Holt, A.K.S. Lambton, B. Lewis, Cambridge 1977.
- Dowlatabadi B.A., *Shenasname Afghanistan*, Tehran 1381 (2002).
- Dulęba W., *Drugi Dywan Perski*, Kraków 1980.
- Frazik J.T., *Architektura muzułmańska na terenie Iranu, Afganistanu i Azji Centralnej*, Kraków 1999.
- Gafurov B., *Dzieje i kultura ludów Azji Centralnej*, Warszawa 1978.
- Ghazni City to be soon Introduced as the Islamic Countries Cultural Center*, „The Kabul Times”, 10 IV 2013, vol. L, No. 15, s. 3.
- Giunta R., *Islamic Ghazni, Excavations, Surveys and New Research Objectives*, [w:] *Fifty years of Research in the Heart of Eurasia. The IsIAO Italian Archeological Mission in Afghanistan 1957–2007*, eds A. Filigenzi, R. Giunta, Roma 2009, s. 90–106.
- Ikram S.M., *Muslim Civilization in India*, New York 1964.
- Krasnowolska A., *Historia Iranu*, Wrocław 2010.
- Lockhart L., *Nadir Shah – a Critical Study Based Mainly Upon Contemporary Sources*, London 1938.
- Machalski F., *Od Cyrusa do Mosaddeka*, Warszawa 1960.
- Marshman J.C., *The History of India, from the Earliest Period to the Close of Lord Dalhousie's Administration*, London 1867.
- Olbrycht J.M., *Prehistoria i wczesne dzieje Iranu*, [w:] *Historia Iranu*, red. A. Krasnowolska, Wrocław 2010, s. 27–73.
- Pstrusińska J., *Terminological Problems within Contemporary Studies on Afghanistan*, [w:] *Iranica Cracoviensia. Cracow Iranian Studies in memory of Władysław Dulęba*, red. A. Krasnowolska, Kraków 1996, s. 117–185.

⁴⁵ Vide: G.T. Vigne, *op. cit.*

- Tanner S., *Afghanistan – a military history from Alexander the Great to the fall of the Taliban*, Cambridge, Massachusetts 2002.
- Vigne G.T., *A Personal Narrative, Ghuzni, Kabul, and Afghanistan*, London 1840.
- Wahab Sh., Youngerman, *A Brief History of Afghanistan*, New York 2007.
- Wakili A., *Ghazni dar do gharn-e akhir (Ghazni w dwóch ostatnich stuleciach)*, Kabul 1356 (1977).

NETOGRAFIA

- Ghazni*, [w:] E. Green Balfour, *The cyclopaedia of India and of Eastern and Southern Asia, commercial, industrial, and scientific; products of the mineral, vegetable, and animal kingdoms, useful arts and manufactures*, London 1885, s. 1119, <https://archive.org/details/cyclopaediaofind01balfuoft> (dostęp: 28 IV 2018).
- ISESCO Programme of Islamic Culture Capitals 2005–2025*, ISESCO, <https://www.isesco.org.ma/wp-content/uploads/2015/03/IslamicCapitals.pdf> (dostęp: 29 IV 2018).
- Planhol X. de, *ĠAZNĪ*, Encyclopaedia Iranica, <http://www.iranicaonline.org/articles/gazni-> (dostęp: 5 V 2018).
- The State of Afghan Cities Report 2015*, UN-Habitat, 20 October 2015, <https://unhabitat.org/books/soac2015/> (dostęp: 28 IV 2018).

JAKUB GUSTAW GAJDA

The city and the fortress of Ghazni – a breath of rich history and the modest reality

Nowadays the Afghan city of Ghazni (Ghazna, Gazni, Ghaznin), is a relatively small center situated in Afghanistan on the strategic road between Kabul and Kandahar. Noteworthy is that Ghazni has a very rich history. As a powerful political and cultural center played an important role in the history of Islam and its transfer from Middle East to South Asia. Furthermore, Ghazni as a fortress is also significant place in the context of Afghan identity building and the political independence of Afghanistan. It was recognized as a symbol of victory and collapse of Imperial forces during the First and the Second Anglo-Afghan War with Great Britain. Currently in Poland Ghazni is known only since the ISAF (International Security Assistance) operation in Afghanistan completed in 2014, but definitely deserves closer attention both in the historical and the cultural context.

This paper is intended to bring the history of Ghazni to the attention and to draw attention to the historical role of this city in the cultural transfer and formation of numerous historical state organisms in Central and South Asia.

Keywords: Ghazni, Afghanistan, conquests, cultural transfer, heritage.